

от наиболее эффективных способов защиты финансовых ресурсов, должностных лиц, формально ответственных за конкретные функции в сфере финансовых ресурсов.

Конституция Украины нацеливает все правовые средства в области финансовых ресурсов на справедливое и непредвзятое распределение средств, в первую очередь между гражданами (ст. 95). Реализация данного направления требует совместных усилий всех отраслей права, обеспечивающих конституционную доминанту - создание условий для развития свободной личности. Представляется, что кодификация отраслей права, функционально предназначенных для высоких социальных целей, которые не могут быть достигнуты вне соответствующего финансирования потребностей человека, должна осуществляться одновременно, данное условие позволит создать системность и содержательность уголовно-правовых норм, адекватных системности и содержательности норм финансового права, результатом синхронных, сбалансированных кодификационных процессов должна предстать система законодательных актов, соответствующая принципу верховенства права и основной функциональной направленности системы права как единому и целостному образованию.

І.О. Христич, канд. економ,
наук, доц., ст. наук, співробітник
НДІВПЗ АПрН України (м.
Харків)

ВИКОРИСТАННЯ СТАТИСТИЧНИХ МЕТОДІВ ПРИ
АНАЛІЗУ СТАНУ ЕКОНОМІЧНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

За підрахунками кримінологів, на вчинення злочинів у сфері економіки впливають 230 - 250 чинників. Вплив кожного з них за ступенем залежності несе кореляційний взаємозв'язок.

Для характеристики закономірностей, які мають ймовірний

характер у причинній детермінації економічної злочинності, можна застосовувати різні статистичні засоби. Зупинимось лише на тих, які найчастіше застосовуються в теорії і практиці.

Еміль Дюркгейм вважав, що злочинність - це одна з невід'ємних частин суспільства; прогрес у суспільстві буде лише тоді в ньому будуть відбуватися відхилення від норм і правил. "Злочинність, - підкреслює він, - необхідна; вона міцно пов'язана з основними умовами будь-якого соціального життя і саме з огляду на це корисна, оскільки ті умови, частиною яких вона є, самі невіддільні від нормальної еволюції моралі і права". З його точки зору, аномальна лише надмірна злочинність або її відсутність, тому що в першому випадку існує загроза розпаду суспільства, у другому - застій у його розвитку (Дюркгейм Э. Норма и паталогия//Социология преступности. - М., 1996.- С. 42-43).

Офіційні статистичні дані свідчать, що останнім часом в Україні незалежно від того, що загальний рівень злочинності знижується, кількість зареєстрованих злочинів зростає. Ми вважаємо, що це характеризує, в першу чергу, підвищення уваги до цих злочинів з боку правоохоронних правозастосовчих органів, тому що цим видам злочинів притаманна завжди суттєва латентність. А також і те, що в умовах реформування економіки України, яке відбувається зараз, підвищилась активність різних осіб, які скоїли злочини в сфері економіки.

У кримінології найчастіше для загальної характеристики усіх зареєстрованих злочинів використовується коефіцієнт злочинної активності, який дає змогу оцінити, як часто зустрічаються особи, які скоїли ті чи інші злочини на різних територіях за певний проміжок часу, по відношенню до 10 тис. населення. Зрозуміло, що при його обчисленні треба порівнювати з населенням, яке досягло віку кримінальної відповідальності, тобто у віці понад 14 років.

На жаль, якщо ми звернемося до офіційних джерел, то побачимо зовсім іншу картину обчислення цього показника.

(Див.: Бюлетень законодавства і юридичної практики України. № 2, 1994, - с. 136 - 137). У цьому збірнику при обчисленні коефіцієнта злочинної активності порівнюються особи, які скоїли злочини, по відношенню до всього населення. Коефіцієнт злочинності (злочинної інтенсивності) обчислено на 100 тисяч населення у віці старше 14 років, тобто також невірно. Але це підкреслює, що існували різні дані, за якими можна було обчислити які завгодно показники, але була невірно застосована методика обчислення показника - коефіцієнт злочинної активності. (Тим більше, що він і наводиться з такою назвою в цьому збірнику).

Тому ми вважаємо, що для попередньої оцінки криміногенності території, а також показника активності боротьби правоохоронних органів з економічними злочинами даної місцевості, треба застосовувати коефіцієнт злочинної активності, який розраховувати за загально відомою формулою:

$$\text{.зл. акт.} - \frac{\text{число злочинців} \times 10 \text{ тис. чол. населення}}{\text{кількість населення старше 14 років}}$$

Тим більше, що в інших офіційних статистичних збірниках його зовсім не обчислюють і не наводять, це дуже заважає проведенню статистичного і кримінологічного порівняння криміногенності різних територіальних одиниць.

Цей загальний показник злочинної активності можна доповнити і розрахунками показників злочинної активності по різних категоріям осіб, які скоїли ті чи інші види злочинів; тобто в цьому випадку можливо проведення порівняння кількості осіб, які скоїли злочини по відношенню до кількості населення, яке займається тією чи іншою професійною діяльністю, тобто до кількості осіб, які можуть скоювати дані види злочинів.

Найбільше непокоєння викликає існування тіньової економіки в нашій країні. Як відомо із історії вона існує в усіх країнах світу. За оцінками більшості вчених розмах її в розвинутих країнах досягає десь від п'яти до п'ятнадцяти відсотків обсягу офіційної економіки. В цьому випадку вона не викликає ніякої загрози суспільству, тому що виступає як стимул

прогресу в ньому.

За оцінками експертів Всесвітнього банку питома вага неофіційної економіки в Україні в 1994 р. досягла 48,1% валового внутрішнього продукту (ВВП), що в діючих цінах склало 550 трлн. крб. Експерти Всесвітнього банку вважають, що саме такі обсяги неофіційної економіки і дозволили Україні існувати. На жаль, за останні роки змін на краще не відбулося.

Зрозуміло, що тіньова економіка існує у всіх країнах світу, але в різних обсягах. За оцінками групи по боротьбі з фінансовими зловживаннями, створеної за ініціативою керівництва "великої сімки", в світі щорічно "відмивається" тільки близько 300 млрд. доларів США.

Більшість вчених по-різному оцінюють обсяги тіньової економіки України, тому на сторінках як наукових праць, так і преси можна зустріти які завгодно показники. Це зумовлено тим, що світова економічна наука виробила певні методичні підходи для виміру, оцінки обсягів і окремих складників тіньової економіки. Більшість з цих методик в умовах України застосувати дуже важко, по-перше, тому що вони розроблялися при умовах нормального функціонування офіційної економіки (в Україні це відсутнє); по-друге, для умов кожної окремої країни. Але якщо застосувати їх, то більшість дослідників оцінюють, що в Україні відбувається тотальна тіньовизація економіки, тому що питома вага тіньового сектору дорівнює 40-50%.

Так, наприклад, за даними за 1995 р. питома вага тіньової економіки в Україні становила понад 40% від ВВП, тоді як обсяг капіталів, які вивезено з України протягом 1990 - 1995 років, становив 15-20 млрд. дол. (См. Кощій В. Параллельные экономические меры.// Финансовая Украина, - 1996. - 20 февраля).

За даними офіційної статистики, на початок 1996 року поза банківським обігом нашої держави перебувало 200 трлн. крб., або 40% усієї грошової маси. За оцінками радника голови НБУ В. Лисицького, останнього часу зростають масштаби витоку грошей з банківського обігу (См.: "Украинские деловые

новости". - 1996. - №6).

За іншими даними питома вага грошової маси в Україні, що знаходилась поза банківським обігом наприкінці 1995 р., становила 25 відсотків, наприкінці 1996 р. - 38,3%, на початок 1997 - 44,8% і на 1 червня цього ж року - 47,2%; розрахунки загальних обсягів тіньової економіки у 1994 р. становили - 39%, у 1995 р. - 45%, у 1996 р. - 49% (Пензеник В. Україна на перепутьє// Зеркало недели. - 1997. - 12 июля. - с. 8).

Такі дані ще раз підкреслюють необхідність використання різних більш детальних методів оцінки обсягів злочинності в сфері економіки. Найбільш відомими для оцінки обсягів тіньової економіки є такі методи як монетарний, метод сталих взаємозв'язків і експрес-метод.

Монетарний метод вперше було застосовано Ф. Каганом у 1958 р. і в подальшому його застосування було доповнено і розширено працями Гутмана і Файге. Використання цього методу базується на припущенні, що для офіційної економіки між співвідношенням позабанківського і банківського обігу грошей існує постійна, незмінна, стала величина. Якщо змінюється це співвідношення, то це характеризує зростання або зменшення тіньової економіки в країні. Можна використовувати і різні модифікації методу Гутмана, кожна з яких несе різні припущення: наприклад, що сталим є співвідношення обсягів готівки і вкладів, готівки і грошової маси, безготівкових коштів і грошової маси.

Умовність і незначну вірогідність і ймовірність цього методу зумовлює те, що всі модифікації були розроблені для країн з стабільною економікою, а також з розвинутою системою оподаткування, яка реалізує не тільки фіскальну, але й стимулюючу функцію, чого нема в економіці України.

На думку В.М. Поповича, продовжуючи аналіз монетарного методу оцінки обсягів підпільного сектору тіньової економіки слід прийти до висновку, що сума позабанківського обігу готівки охоплює далеко не весь обсяг капіталів, що концентруються в підпільному секторі тіньової економіки України. В першу чергу це стосується незаконної емісії

безготівкових коштів, що здійснюються підприємствами у змові з комерційними банками; по-друге, це сума готівки вільно конвертованої або національної валюти, яка отримана від конвертації фіктивних безготівкових коштів. Тому він підкреслює висновок, що навряд чи можна запропонувати якийсь один універсальний метод, за допомогою якого можна було б визначити більш-менш реальний обсяг доходів тіньової економіки (Попович В.М. Тіньова економіка як предмет економічної кримінології. - К.- Правові джерела. -1998. - с. 66).

Метод **сталих взаємозв'язків** - це застосування одного з методів економічного аналізу для розрахунку обсягів тіньової економіки. Головне припущення для застосування цього методу - це взаємозв'язок між офіційним ВВП і зміною спожитих ресурсів. Зрозуміло, що при стабільно функціонуючій економіці за його допомогою можна встановити обсяг тіньової економіки, якщо цей параметр змінився.

Теоретичне обґрунтування застосування цього методу полягає в тому, що на базі даних Державного Комітету статистики міжгалузевого балансу виробництва і споживання продукції порівнюються зміни в кількості спожитої електроенергії в грошовому і натуральному виразі; можна також при цьому обчислювати і інші спожиті ресурси.

Зрозуміло, що теоретично обґрунтувати застосування цього методу можна, але нам здається більш слушною точка зору, яка наведена в монографії Поповича. "Цей метод навіть близько не дасть реальних показників щодо обсягів і можливих темпів зростання тінізації економіки" (Попович В.М. Тіньова економіка як предмет економічної кримінології. - К.- Правові джерела. - 1998. - с. 66).

Експрес-метод, який детально розроблено в Інституті Росії ПАН України, вивчає вплив різних детермінантів на зміну відносних величин по відношенню до показника базового рівня. При його застосуванні обліковуються сфери з малим використанням електроенергії, а також сфера послуг.

Одна з модифікацій цього методу базується на корегуванні коефіцієнта тінізації базового періоду пропорційно змінам в

рівні оподаткування і питомій вазі готівки в грошовій масі в розрахунковий період. Таким чином, робиться спроба обчислити обсяг тіньової економіки відповідно до офіційного обсягу ВВП.

Цей метод також має суттєве допущення і значну ймовірність при його застосуванні, але його перевагою є те, що дійсно оцінюються різні сфери економіки, передусім, сфера послуг.

Зрозуміло, що при відсутності даних, злочини в сфері економіки носять ймовірний характер, отже можна використовувати різні статистичні методи: метод використання паралельних рядів, метод групування, балансовий метод, метод кореляційного аналізу та інші методи математичної статистики.

Застосування усіх цих методів також носить ймовірний характер, тому що в науковому обороті поки що існує різне тлумачення поняття "тіньова економіка". Така розбіжність понять "злочини в сфері економіки", "економічна злочинність" і "тіньова економіка" ускладнюють обчислення її обсягів.

Останнім часом на сторінках преси з'явилися такі дані: якщо проаналізувати лише ті кримінальні справи, які були порушені органами МВС, то трасові компанії привласнили у громадян України 300 млрд. карбованців, 17 млн. доларів і 1,224 млн. марок. Звідкіля могли з'явитися ці кошти? За десять місяців 1998 року в Україну було ввезено 2,75 млрд. доларів. Державна податкова адміністрація правомірно ставить питання, куди вони поділись, якщо усі гроші країни оцінюються в 6,5 млрд. гривень?